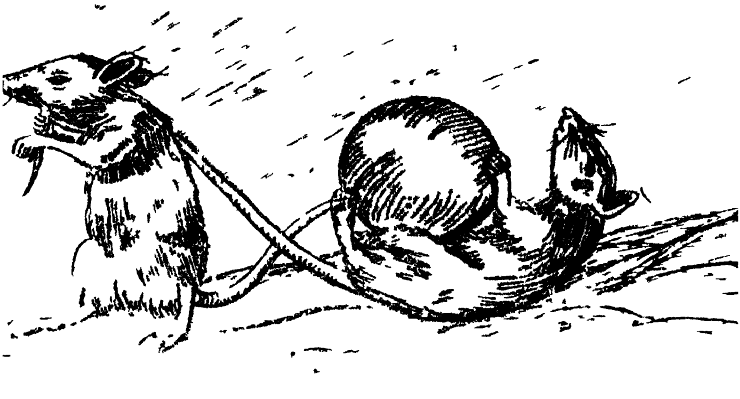

ગાંડીવ બાલોદ્યાન-માળા

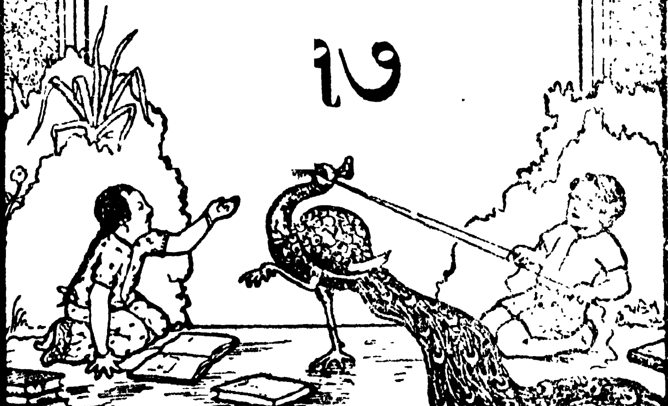
પહેલી માળા

મોતીના દાણા

…ણનાર

નટવર વીમાવાળા

૧૭

પ્રકાશક ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર સુરત.

મુદ્રક: પ્રકાશક
નટવર મૂ. વીમાવાળા
ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર વતી—
ગાંડીવ મુદ્રણાલય,
હવાડિયો ચકલો, સુરત

આવૃત્તિ ત્રીજી
સંવત ૧૯૯૭
સને ૧૯૪૧
કિંમત: ૦-૫-૦

મોતીના દાણા ગુજરાતના બાળસાહિત્યમાં કંઈક નવી વસ્તુ છે એમ ઘણાને લાગશે. અત્યાર સુધી લોકવાતો અને જાદુઈ વાતોથી જ ગુજરાતનું બાળસાહિત્ય સમૃદ્ધ થયું છે; પણ બાળસ્વભાવને રૂચે એવી, છતાં ઘરગથ્થુ સાદા પ્રસંગોની વાતોની ગૂંથણી બાળસાહિત્યમાં ખાસ થયેલી નથી. મોતીના દાણા એ નવી ભાત રજુ કરે છે.

મોતીના દાણા આમથી તેમથી વિણીને ભેગા કર્યા છે. જુદી જુદી ભાષાઓના મેં વાંચેલા બાળસાહિત્યની એ પ્રસાદિ છે.

મોતીના દાણા ગુજરાતનાં બાળકોને પ્રિય થઈ પડશે એવી આશા છે.

ન. વી.

ત્રીજી આવૃત્તિ

આ આવૃત્તિમાં કશો ફેર કર્યો નથી. યુદ્ધ અંગેની કાગળમોંઘવારી સખત નડી છે, છતાં કિંમત એ જ રાખી છે.

સાંકળિયું

મોતીના દાણા

[૧]

નીલમ અને માણેક

રતન પાસે બિલાડીનાં બે બચ્ચાં હતાં. એકને તે નીલમ કહેતી અને બીજાને માણેક કહેતી. બંને બચ્ચાં તેને બહુ ગમતાં.

પણ તે બચ્ચાં એવાં તો સરખાં કે ઓળખાય પણ નહિ. બંને ધોળાં દૂધ જેવાં. મોઢાં પણ સરખાં. આંખો પણ એકબીજા જેવી જ. ફક્ત માણેકની પૂંછડી પર એક નાનું સરખું કાળું ધાબું હતું. તે પરથી રતન તેમને ઓળખતી.

બંને બહુ તોફાની હતાં અને કૂદાકૂદ ઘણી કરતાં. ટેબલ પર ચઢી જતાં. હિંચકા પરથી ભુસકો મારતાં. રતનની ચોળી ખેંચી જતાં. પણ

એટલાં ડાહ્યાં, કે કોઇને કરડે નહિ.

રતન પાસે બરફીપુરી નામની ચોપડી હતી. તે તેને બહુ ગમતી અને વારેવારે તે વાંચતી. નીલમને અને માણેકને તે પોતાની સામે બેસાડતી અને કહેતી: ચાલો, મૂગા મૂગા હું વાંચું તે સાંભળો.

પણ નીલમના કે માણેકના મગજમાં આ વાત ઊતરતી નહિ. તેઓ તો કૂદીને આમથી તેમ નાસી જતાં. એક વાર તો નીલમ કૂદીને પાછળ ટેબલ પર ગયું ને ચોપડી પર જ ભુસકો માર્યો. એટલે રતન ગુસ્સે થઇ, ને કહેવા લાગી: તમે આવું તોફાન કરશો, તો તમને કાઢી મૂકીશ, અને મારે રમવા સારૂ બીજાં બચ્ચાં લઇ આવીશ.

રતનના ઘરની પાસે એક નાની સરખી વાડી હતી. તે તેના પડોશીની હતી. એક દહાડો રતન બારીએથી જુએ છે તો તેણે નીલમને અને માણેકને પેલી વાડીમાં કૂદાકૂદ કરતાં જોયાં. તેણે બરાબર જોયું તો જ્યાં મોગરાના છોડ ઊગેલા હતા ત્યાં તેઓ કૂદતાં હતાં. બધા છોડ છૂંદાઇ ગયા હતા અને

દેખાવ બગડી ગયો હતો. રતનને ગુસ્સો ચઢયો. તેણે એકદમ તાળીઓ પાડી ને તેમને બોલાવ્યાં: ચાલો, ચાલો. પાછાં આવો છો કે નહિ ?

પણ તેમણે તો જાણે સાંભળ્યું જ નહિ. આથી રતનને વધારે ચીડ ચઢી. તે તરત બહાર નીકળી, ને પોતાની બહેનપણી કાન્તાને ઘેર ગઇ તથા કહ્યું: બહેન, તું મને થોડા દહાડા તારો પોપટ નહિ આપે ?

કાન્તાએ ખુશીથી પોપટનું પાંજરૂં આપ્યું. તે લઇ રતન ઘેર ગઇ. રસ્તેથી તેણે બેત્રણ જમરૂખ ને થોડાં લીલાં મરચાં વેચાતાં લીધાં. ઘેર જઇ તેણે પોપટને સારી પેઠે નવડાવ્યો. પછી જમરૂખ સમારી તે તેને ખવડાવ્યું. પછી તેને કહે: બોલો પોપટજી, અચરે રામ!

પોપટ બોલ્યો: અચરે રામ.

એ દરમ્યાન નીલમ ને માણેક પોતાના તોફાનમાં-થી પરવારીને આવી પહોંચ્યાં હતાં. તેમણે આ જેયું.

આ નવું પ્રાણી કયાંથી આવ્યું તેના વિચા-

રતન ભરથરીપુરીની ચોપડી પોપટને વાંચી સંભળાવે છે. નીલમ ને માણેક ડાહ્યાં થાય છે.

રમાં તેઓ પડયાં. પછી તો જોયું કે રતન પોતાને બોલાવતી યે નથી, ને પોપટને રમાડયા કરે છે. રતન તો પાંજરૂં સામે મૂકી બરફીપુરી વાંચવા બેઠી અને પોપટને સંભળાવવા લાગી. વચ્ચે વચ્ચે કહે: બોલો પોપટજી, બરફીપુરી !

પોપટ બોલે: બરફીપુરી.

આ જોઇ નીલમે માણેકને કહ્યું: ઓ મા રે! આણે તો ખરેખર પોપટ આણ્યો છે ને આપણને કાઢી મૂકશે. માટે ચાલો, ચાલો, આપણે વાત સાંભળવા બેસીએ.

પછી નીલમ ને માણેક બંને ડાહ્યાડમરાં થઇને પાંજરા પાસે જઇને રતન સામે બેઠાં અને કાન દઇને વાર્તા સાંભળવા લાગ્યાં.

તે પછી રતને તેમને માફી આપી અને તેમની સાથે રમવા લાગી. તેણે પોપટને પાછો મોકલી દીધો. ત્યાર પછી નીલમ અને માણેક એટલું બધું તોફાન કરવાનું ભૂલી ગયાં.

[૨]

ઘોઘો અને ચીચી

ઘોઘો કરીને એક ઉંદર હતો. તેની વહુનું નામ ચીચી હતું. તેમને ત્રણ છોકરાં હતાં. એકનું નામ થુથુ, બીજાનું પીપી અને ત્રીજાનું નામ સુશી પાડયાં હતાં.

તેમનું દર એક ઘરની છતની બખોલમાં હતું. તેની પાસેથી લુગડાં સૂકવવાનો વાંસડો હતો. તે વાંસડે વાંસડે કૂદતો ઘોઘો રોજ બહાર નીકળતો, અને થોડું ઘણું જે ખાવાનું જડે તે લઈ આવતો. ચીચી પણ નીકળતી. બંને જણાં ખાવાનું લાવતાં. અને પછી પાંચે જણાં ભેગાં મળી તે ખાતાં.

થુથુ, પુપી ને સુશી તો આખો દહાડો ઊંઘ્યા

કરતાં. તેઓ રાત્રે જાગતાં. તે વેળા તેમને ભૂખ લાગે એટલે ચીંચીંચીં કરી મૂકતા.

એક દહાડો રાતે ધોધો ને ચીચી બહાર નીકળ્યાં; પણ થોડે જઇને પાછાં નાસી આવ્યાં. આવ્યાં ત્યારે તેઓ ગભરાયલાં હતાં. તેમના આવવાથી જાગેલાં પુપી ને સુશીએ ખાવાને માટે કકળાણ કરી મૂકયું. થુથુ સૌથી મોટો હતો. તે પણ ભૂખ્યો હતો. તે રડતો ન હતો, પણ તેણે કહ્યું: બા, મને ભૂખ લાગી છે.

ધોધો બોલ્યો: હા, ભાઇ. મને ખબર છે. પણ શું કરીએ? આજે કંઇ મળે તેવું નથી. ઘરની બાઇએ આજે એક બિલાડી આણી છે, તે રસોડામાં ફર્યાજ કરે છે. એ રાખ્ખસ અમને ખાઇ જ જાય, તો પછી બેટા, તને કોણ ખવડાવે?

પણ એ વાત કંઇ થુથુને ગળે ઊતરી નહિ. પુપી ને સુશી તો રડયાજ કરે. ચીચી તેમને થાબડીને કહેવા લાગી: છાનાં રહો. છાનાં રહો. તમને હમણાં ખાવાનું આપીશું.

એટલે ઘોઘો બોલ્યો: લાવીશું કયાંથી? લેવા જઇએ તો પેલો રાખ્ખસ કરડી ખાય.

ચીચી બોલી: હા. પણ ત્યારે કંઇ ભૂખે મરાશે? આપણે કંઇ બીજો રસ્તો શોધી કાઢો.

ઘોઘો કહે: બીજો રસ્તો શું? ખાવાનું તો રસોડામાં હોય. ઠાકોરજીની ઓરડીમાં જવાનો રસ્તો છે. ત્યાં કંઇ ખાવાનું હશે?

એટલે ચીચી કહે: હા, હા! ઠીક યાદ આવ્યું. આજે તો હશે. ઠાકોરજીને આજે લાડુ ધરાવ્યો હતો તે લઇ લીધો નહિ હોય, તો હજુ હશે. ચાલો, આપણે તપાસ કરીએ.

થુથુ બોલ્યો; મને બહુ ભૂખ લાગી છે. એટલામાં તો ઘોઘો અને ચીચી બહાર નીકળ્યાં. તે નીકળ્યાં એટલે જ 'મીંઆઉ' એવો શબ્દ સંભળાયો. બંને ગભરાયાં, પણ ગભરડી મૂકીને ઠાકોરજીની ઓરડીમાં દોડી ગયાં. બિલાડીની નજર બીજી બાજુ ગઇ અને તેનું ધ્યાન રહ્યું નહિ.

જઇને જુએ છે તો ખાસ્સો ગોળનો લાડુ

ઠાકોરજીની સામે વાટકીમાં પડયો હતો. આજે ભૂલથી ઠાકોરજીને સૂવાડવાના રહી ગયા હતા, એટલે લાડુ પણ જેમનો તેમ પડયો હતો.

પછી ચીચીબાઇ તો ઊંઘી ગયાં. અને ઘોઘાભાઇએ પોતાના પંજા વડે લાડુ ઊંચકી તેની છાતી પર મૂકયો. પોતાના ચાર પગ વડે ચીચીબાઇએ તેને ઝાલી રાખ્યો. તે પછી ચીચીબાઇની પૂંછડી પોતાના પંજામાં લઇ ઘોઘાભાઇ તેને ખેંચી દર તરફ જવા નીકળ્યા.

થોડે જઇ ઘોઘાભાઇએ પાછા વળી જોયું ને પૂછયું: ચીચીબાઇ, તમને વાગતું તો નથી ને?

ના રે ના, તમે તમારે ખેંચો.

ચીચીબાઇને પોતાનાં બચ્ચાં ભૂખે મરતાં હતાં તેની યાદમાં કંઇ વાગતું નહોતું.

એમ કરતાં કરતાં બંને દરમાં જઇ પહોંચ્યા. એટલે તો થુથુ, સુશી ને પુપી ત્રણે લાડુ ખાવાને કૂદી પડયા. પછી પાંચે જણે સારી પેઠે ઉજાણી કરી.

[૩]

ચાલાકની ચાલાકી

એક હતું શિયાળ. તેનું નામ ચાલાક. તે હતું પણ ચાલાક. ભારે હોંશિયાર. તેની ચાલાકીની વાત તમને કહું છું.

ચાલાકને બે બચ્ચાં હતાં. બચ્ચાં બહુ જ રૂપાળાં હતાં. તેમની આંખો ઝગમગ ઝગમગ થતી. દોડે તો જાણે હરણું દોડયું ! કૂદે તો જાણે સિંહ કૂદ્યો ! એવાં બે બચ્ચાં હતાં. ચાલાકને તે બંને બહુ જ વહાલાં હતાં. તેથી તેણે એકનું નામ વીર પાડેલું, ને બીજાનું નામ ધીર.

એક દહાડો વીર ને ધીર ઘાસમાં રમતાં હતાં. મસ્તી કરતાં હતાં. થોડે દૂર ઝાડ હતું. તેના

છાંયડામાં ચાલાકભાઇ ઊંઘે. અડધા ઊંઘમાં ને અડધા જાગતા, એમ પડેલા.

એવામાં તો સ ર ર ર ર ર ર ર ર કરતો અવાજ થયો. એક મોટું ગીધ ઝડપ દઇને આસમાનમાંથી ઊતર્યું. વીરના ઉપર ભપ્પ દઇને તરાપ મારી. ચાલાક એકદમ કૂદીને ઊભું થયું. પણ ગીધ તો વીરને લઇને એ........ઊડયું, તે ગયું ઠેઠ ઊંચે. દૂર ને દૂર જવા લાગ્યું. આગળ તે ઊડે ને પાછળ ચાલાક દોડે. એમ કરતાં કરતાં બંને ઘણે દૂર નીકળી ગયાં. ચાલાક થાકીને લોથપોથ થઇ ગયું. પણ એનું વહાલું બચ્ચું મરી જાય તે એનાથી કેમ જોવાય? એટલે તે દોડતું ચાલ્યું. એટલામાં એક મોટા ઝાડ પર ગીધ બેઠું.

શિયાળે ઊંચું જોયું. ગીધે એના બચ્ચાંને ઝાડ પરથી પડી ન જાય એમ બરાબર ગોઠવ્યું, ને પછી શિયાળની સામે જોઇ તે હસવા લાગ્યું.

શિયાળે દયામણે અવાજે કહ્યું: ગીધભાઇ, ગીધભાઇ! તમે મારૂં બચ્ચું પાછું નહિ આપો?

મારૂં વહાલું બચ્ચું તમે નહિ આપો? મારૂં લાડકું મને પાછું આપો.

ગીધ કહે: જા, રે, જા! એ તો મારાં બચ્ચાં માટેનો શિકાર છે. હું કેટલી મહેનતથી લાવ્યું! મારાં બચ્ચાં કંઇ ઊડે તેવડાં નથી, એટલે ખાય શું? માટે એ તો હું ને મારાં બચલાં ફાડી ખાઇશું.

ચાલાકે બરાબર નજર કરી. એક માળો નજરે પડયો. માળામાં ગીધનાં બે બચ્ચાં! તેણે ફરી કહ્યું: ગીધભાઇ! ગીધભાઇ! મને મારૂં લાડકું આપો ને!

ગીધે કંઇ જવાબ આપ્યો નહિ.

એટલે ચાલાકે મનમાં વિચાર કર્યો કે ગીધને બહુ તોર આવ્યો છે. એ તોર ઉતારવો જોઇએ.

એ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યું. થોડે દૂર ગયું તો જંગલ ભડભડ સળગતું દીઠું. મોટો દવ લાગેલો. સૂકાં ઝાડપાન ભડભડ બળે. પશુપંખી બધાં નાસી જાય.

ચાલાકે તો જુક્તિ કીધી. એક સળગતું લાકડું શોધ્યું. સાજા છેડાથી મોંમાં ઝાલ્યું, ને એ તો ચા...લ્યું!

તે ગયું પેલા ગીધના ઝાડ પાસે: ગીધભાઇ ગીધભાઇ! તમે મારૂં બચ્ચું છોડી દો. નહિ તો તમારે ઝાડે આગ લગાડીશ. તમારાં બચ્ચાં બળી જશે. તેનાથી ઉડાતું નથી. બોલો, તમારો શો વિચાર ?

ગીધભાઇને બીક લાગી. ઝાડને બળતાં વાર શી લાગે? એક બચ્ચાંને બચાવવા જાય, તો બીજું બળી જાય. તેને લેવા આવે ત્યાં બીજા ઝાડે આગ લગાડે! ગીધભાઇ તો સમજી ગયા. ઊડતા ઊડતા નીચે આવ્યા. વીરને મૂકી ગયા. ચાલાકને અને ગીધને દોસ્તી થઇ ગઇ. પછી બંને હળીમળીને રહેવા લાગ્યાં.

[૪]

પોપટ મરી ગયો !

એક હતો રાજા. એક દહાડો જંગલમાં શિકારે ગયો. ફરતાં ફરતાં તેણે એક રૂપાળો પોપટ જોયો. રાજાએ તો પોપટને પકડ્યો, ને ઘેર આણી પાંજરામાં પૂર્યો.

પછી રાજા તો રોજ તેને જમરૂખ ખાવા આપે ને મરચાં આપે. જે જોઇએ તે આપે. મેવામિઠાઇ આપે. પોપટને મીઠું મીઠું બોલતાં શીખવે. પોપટ પણ તે શીખતો જાય.

એમ કરતાં કરતાં થોડા દહાડા ગયા. એટલામાં રાજા પાછો શિકારે જવા નીકળ્યો. મનમાં થયું: લાવ, આપણા પોપટને ગામ જવું છે, તો તેને

કંઈ કામ હોય તો પૂછી જોઉં. પછી પોપટ પાસે જઈ રાજાએ કહ્યું: પોપટ રે, પોપટ! હું તારે ગામ જાઉં છું. જંગલમાં શિકાર કરવા. તારે કોઈને કંઈ કહેવું છે? હોય તો કહેતો આવું.

પોપટ કહે: હા!–એમ કહેજો કે:

સોનાને પાંજરે રહીએ છીએ.
જમરૂખ ને મરચાં ખાઈએ છીએ.
તાજામાજા થઈએ છીએ.
બોલતાંચાલતાં શીખીએ છીએ.
પણ પાંજરે ને પાંજરે ઊડીએ છીએ.

મહારાજ! આટલું કહેજો ને જવાબ આપે તે લાવજો.

રાજા તો મનમાં હસ્યો. સંદેશો તો રૂડો કહાવ્યો! કંઈ નહિ, કહેવામાં આપણું શું જાય છે?

રાજા તો ધડાકધૂમ ધડાકધૂમ કરતો ઊપડયો. ઢોલનગારાં વાગે; ઘોડેસવારોની મોટી ફોજ આગળ, રાજા હાથી પર પાછળ. એમ કરતાં કરતાં જંગલ આવ્યું. રાજાએ તો બધા સવારોને કહ્યું: તમે

અહીં ઊભા રહેજો. હું ઘોડા પર બેસી એકલો અંદર જાઉં છું.

રાજા ઘોડે બેસી એક હરણની પાછળ ઉપડ્યો. હરણને માર્યું. આગળ ચાલ્યો. એક વાઘ માર્યો. એક દીપડો માર્યો. તો યે આગળ ચાલ્યો.

એમ કરતાં પોપટનું વન આવ્યું. ત્યાં પેલા બધા પોપટ જ પોપટ. ત્યાંથી જ પેલો પકડેલો. રાજાએ તો તાળી પાડી. બેચાર પોપટ ઊડતા આવ્યા.

રાજા બોલ્યો: પોપટો રે પોપટો! મારી પાસે સંદેશો છે. તમારા ભાઇબંધે કહાવ્યો છે.

પોપટો સામે જ ઝાડ પર બેઠા ને સાંભળવા લાગ્યા.

તમારો ભાઇબંધ કહે છે કે સોનાને પાંજરે રહીએ છીએ. જમરૂખ ને મરચાં ખાઇએ છીએ. બોલતાં શીખીએ છીએ પણ પાંજરે ને પાંજરે ઊડીએ છીએ. આ તેનો સંદેશો. તમારો કંઇ જવાબ છે?

પોપટો તો કંઇ બોલ્યા નહિ. પણ એક ઘરડો

પોપટ ઊડતો ઊડતો નીચે ઉતર્યો. રાજાના પગ આગળ પડ્યો. બેત્રણ મિનિટ હાલ્યાચાલ્યા વિના પડી રહ્યો; ને પછી ઊડી ગયો.

રાજા તો અચંબો પામ્યો, પણ વિચાર કર્યો.

કે જંગલના પોપટને બોલતાં ન આવડે તેથી આવો ચાળો કીધો હશે.

વારૂ ભાઇ. આપણે તો જઇને એવું કહીશું.- કહી રાજા તો પાછો ફર્યો. વાઘ લીધો, દીપડો લીધો, હરણ લીધું ને ધડાકધુમ ધડાકધુમ કરતો મહેલે પાછો ફર્યો.

મહેલે જઇને પોપટને કહ્યું: પોપટજી, પોપટજી! તમારો સંદેશો મેં કહ્યો હતો. જવાબમાં તો એક ઘરડો પોપટ મારે પગે પડયો. બેચાર મિનિટ બેભાન રહ્યો. પછી ઊડીને ચાલ્યો ગયો. બીજો કંઇ જવાબ નથી.

વારૂ રાજાજી,–કહી પોપટ તો પાછો જમરૂખ ખાવા પડયો.

બીજે દહાડે સાંજે નોકરો દોડતા દોડતા રાજા પાસે આવ્યા: રાજાજી, રાજાજી, આપણો પોપટ મરી ગયો. હાલતો નથી ને ચાલતો નથી; ખાતો નથી ને પીતો નથી, ને બોલતો ય નથી!

રાજાજી દોડતા દોડતા પાંજરે ગયા. પોપટ

ઊંધે માથે પડેલો. જાણે મુડદું. હાલે નહિ ને ચાલે નહિ! પોપટ મરી ગયો!

રાજાજી તો કહે: પોપટને બહાર કાઢો. હું એને સોનાની કબરમાં દટાવીશ.

નોકરોએ પોપટને બહાર કાઢયો. એક બાજઠ પર મુડદું મૂકયું. લઇને બહાર નીકળ્યા.

પણ બારણાં બહાર નીકળ્યા, ત્યાં તો કૌતુક થયું! પોપટ તો ઝડપ દઇને ઊડી ગયો. જઇને સામે ઝાડે બેઠો. પછી બોલ્યો:

રાજાજી, રાજાજી સાંભળો સંદેશ
અમે તો જઇએ અમારે દેશ
તમારાં મરચાં ભાવતાં નથી
તમારાં જમરૂખ ખાવાં નથી
સોનાને પાંજરે રહેવું નથી
ઊડ રે ભાઇ ઊડ!

એમ બોલતો તે ઊડી ગયો. ઘરડા પોપટે જંગલમાં કરેલો ચાળો તે સમજી ગયો. મરી જવાનો ઢોંગ કીધો ને ઝડપ લઇને ઊડી ગયો.

રાજાજી બોલ્યા: પોપટની અક્કલે આફરીન છે! તમને સોનાને પાંજરે રહેવું ગમે ખરૂં ? કેટલા દહાડા ?

[૫]

મણિનો કનુ

બા, બા આપણે કનુને પણ લઈ જઈશું ને?

કનુ નામ મણિના વાંદરાનું હતું. કનુ બહુ રૂપાળો હતો. મણિને તો તે બહુ જ વહાલો. મણિ એક વાર કાકાજીની સાથે ગોકળઆઠમના મેળામાં ગઈ હતી. તે વેળા કાકાજીએ તેને કહ્યું: મણિ, તારે જે રમકડું લેવું હોય તે લે. મણિએ રમકડાંની દુકાનમાં ફરી ફરીને જોયું. એક રૂપાળો વાંદરો હતો. તેને ડીલે વાળ હતા. કિંમત ફક્ત દશ આના. કાકાજીએ તે મણિને અપાવ્યો.

પછી તો મણિ તેને છાતીએ ચાંપીને ફરે. તેને કપડાં પહેરાવે, તેને સાફસુફ રાખે. જરા વીલો ન

મૂકે. તેને ખાટું ખાટું ખવડાવે. ખવડાવે ને પીવડાવે. ને એમ રમ્યા કરે.

એવામાં ઉનાળાના દહાડા આવ્યા. મણિના બાપાજી ભરૂચની નિશાળમાં હેડમાસ્તર હતા. તેમને રજા પડી. દોઢ મહિનાની રજા હતી એટલે નક્કી કર્યું કે ડુમસ હવાફેર જવું. મણિની બાએ બધો સરસામાન બાંધવા માંડયો. લુગડાંની પેટીઓ ભરી. મરીમસાલાના શીશા તૈયાર કર્યા. થોડા દહાડા ચાલે એટલું અનાજ પણ લીધું. બધાં ગાંસડાંપોટલાં તૈયાર થયાં. હવે કાલે જ ડુમસ જવા ઊપડવાનું હતું. એટલે મણિએ બાને કહ્યું: બા, બા! આપણે કનુને પણ લઇ જઇશું ને? જો ને, બિચારો કેવો સૂકાઇ ગયો છે! ડુમસની હવા ખાઇને તે પણ જરા શરીરે ટટાર થશે. નહિ વારૂ?

બાએ કહ્યું: વારૂ, બેન! કનુને આપણે લઇ જઇશું, હો! પણ તેને માટે અડધી ટિકિટ કઢાવવી પડશે.

તે બા, કઢાવજો, હો! હું પૈસા આપીશ. મારી કને, કનો, કંચનકાકાના લગનમાં ગીત

ગાવા ગઇ'તી તે પૈસા આવ્યા છે ને! તેમાંથી હું આપીશ. પણ આપણે કનુને લઇ જઇશું, ખરું કની?

વારુ. બહેન.

પછી તો બધી ધામધૂમ થઇ પડી. મણિના બાપાજી ડુમસ જવાના હતા એટલે બધા દોસ્તદારો તેમને મળવા આવ્યા. અડોશીપડોશી પણ બેસવા આવ્યા. નિશાળના માસ્તરો કંઇ કંઇ વાતો કરવા આવ્યા.

દરમ્યાન મણિએ પૂઠાનો એક ટુકડો લીધો. બાપાજીના ટેબલ પરથી શાહીનો ખડિયો ને કલમ લઇ આવી. બાને પૂછયુંઃ બા, બા! આપણે ડુમસમાં કોને ત્યાં રહીશું? બાએ કહ્યું: આનંદ-ભુવન બંગલામાં. પછી પેલા પૂઠાના ટુકડા પર મણિએ કલમ વડે લખ્યું:

કનૈયાલાલ
મણિગવરીનો છે.
આનંદ ભુવન
ડુમસ.

એમ લખી પૂઠામાં કાણું પાડી કનુની ડોકમાં તેને લટકાવી દીધું. વખતે કનું ખોવાઇ જાય તો પણ આમ કર્યું હોય તો પાછો ઘેર આવે કની ? એટલું કરી મણિએ તેને એક ગોખલામાં બેસાડયો.

પછી બીજે દહાડે બપોરની ગાડીમાં જવાનું હતું તેથી સવારે સૌ કાકાજીને ત્યાં જમવા ગયાં. કાકાજીની છોકરી કળા, મણિની બહેનપણી હતી. મણિ તેની સાથે ખૂબ રમી ને રમતમાં ને રમતમાં તે કનુને તો વીસરી જ ગઇ.

જમીને સૌ સ્ટેશન પર ગયાં. ત્યાં બધો સામાન આવેલો હતો. મણિ તો સ્ટેશન પરની બધી ધમાલ જોવા લાગી. એટલામાં ગાડી આવી. સુરતની ટિકિટ લઇને ગાડીમાં બેઠાં. સુરત પર એક ગાડું લેવા આવવાનું હતું. તે ગાડામાં બેસી ડુમસ જવાનું હતું.

સુરતને સ્ટેશને બધાં ઊતર્યાં ને ગાડામાં બેઠાં. નીચે બધો સામાન મૂકયો ને ઉપર બાપાજી, બા, મણિ, મણિનો નાનો ભાઇ કીકો, નોકર શિવો

વગેરે બધાં બેઠાં. ને ખખડ ખખડ કરતું ગાડું ચાલવા લાગ્યું. માથે તડકો હતો તેથી એક છત્રી બાપાજીએ ને એક બાએ ઉઘાડી હતી. એટલે મણિને તથા કીકાને તાપ લાગતો ન હતો.

ગાડું તો ખખડ ખખડ કરતું ચાલ્યું ચાલ્યું જાય. સડકે થઇને અઠવા ગામ તરફથી તે સીધું ડુમસ ભણી ચાલ્યૂં. સડક પહોળી ને સારી હતી. અવારનવાર મોટાં ઝાડ નજરે પડતાં હતાં. કોઈ કોઇ બકરાં ચરતાં હતાં. જતીઆવતી ગાયભેંસ પણ મળે.

મણિ ડુમસ પહેલી જ વાર જતી હતી, એટલે તેના હરખનો તો પાર જ નહોતો. તે તો કંઇ કંઇ રાગડા તાણતી'તી ને બૂમો પાડતી'તી. અને ગાડું ખખડ ખખડ જતું હતું.

તેઓ અડધે રસ્તે પહોંચ્યાં હશે, એટલામાં મણિની નજર એક મોટા ઝાડ પર પડી. તુરત તે ઝાડ પરથી એક વાંદરે બીજા ઝાડ પર કૂદકો માર્યો. તે જોઇને મણિને કનુ યાદ આવ્યો. હાય, હાય ! હું

તો કનુને ભૂલીજ ગઈ! તેણે બૂમાબૂમ કરી મૂકી: બા, ઓ બા! મારો કનુ? કનુ રહી ગયો!

બાએ કહ્યું: કેમ, તેં કનુને સાથે લીધો નથી?

હું તો ભૂલી ગઈ! ઓ બા! હવે એ એકલો કેમ રહેશે? શું ખાશે? શું પીશે? બિચારાની તબીયતે સારી નહોતી!

મણિને આંખમાં તો આંસુ આવ્યાં. પણ બાએ તે લૂછી તેને છાની રાખી. મણિને તો બહુ દુઃખ લાગ્યું. પણ કરે શું? હવે કંઇ ભરૂચ પાછા જવાય?

પછી સૌ ડુમસ પહોંચ્યા. આનંદભુવન બંગલાનો માળી દરવાજે જ ઊભો હતો. તેણે બાપાજીને સલામ કરી. બંગલો ઉઘાડી આપ્યો. બધું સાફસુફ કરેલું હતું. છેક રાત પડી હતી એટલે થાકયાંપાકયાં બધાં પથારી નાંખીને ઊંઘી ગયાં.

મણિ તો સવારે મોડી ઊઠી. સૂરજદાદા તો ક્યારના જાગીને નોકરીએ લાગ્યા હતા. તડકો આછો પડતો હતો. મણિ તો આંખો ચોળતી

ચાળતી ઊઠી ને બૂમો પાડવા લાગી: બા, ઓ બા!

તેની બૂમ સાંભળીને તેની બા બીજા ઓરડામાંથી દોડતી આવી. તેણે બધો સામાન ગોઠવાવી દીધો હતો. અનાજ, પાણી, મસાલા, બધું ગોઠવાઇ ગયું હતું. રસોડામાં મણિને લઇ જઇ બાએ તે બતાવ્યું, ને પછી કહ્યું: જા, પેલા પાણીઆરેથી દાતણ લઇને કર, પછી તને દૂધ આપું.

મણિ પાણીઆરે દોડતી દોડતી ગઇ, ને જુએ છે, તો ઓય મા રે! પાણીઆરામાં દાતણની બારી પાસે કનુભાઇ બેઠેલા! તેમના ગળામાં પેલું પાટિઉં હતું.

કનૈયાલાલ
મણિગવરીનો છે.
આનંદભુવન
ડુમસ

મણિએ તો આંગળાં કરડ્યાં! કનુભાઇ અહીં ક્યાંથી આવ્યા?

બા! બા! જુઓ, મારો કનુ તો અહીં

આવ્યો! કેવી રીતે આવ્યો? છાપરે છાપરે કુદતો આવ્યો! ઝાડે ઝાડે કૂદતો આવ્યો! વાહ, કનુભાઈ વાહ! તમે તો કૂદીને બહુ લાંબે આવ્યા!

એમ કહી મણિ તો તેને લઈને બા પાસે દોડી ગઈ, ને કહે: બા, બા! જો કનુભાઈ તો ઝાડે ઝાડે કૂદીને આવ્યો! મેં એને ગળે પાટિઉં માર્યું તો સારૂં થયું ને? એને ઠેકાણું પણ તરત જડયું!

પછી તો મણિ કંઇ કૂદે! કંઇ કૂદે! તેની ખાતરી થઇ ગઇ કે મારો કનુ કેવો હોંશિયાર, કે ઠેઠ ભરૂચથી ડુમસ કૂદતો આવ્યો! નોકર શીવો તેને ખીજવે છે કે એને તો મેં મારા ગજવામાં ઘાલીને આણ્યો. પણ મણિ તે માન-તીજ નથી ને!

[૬]

લીલુ ને નીલુ

નીલુ ને લીલુ બે બહેનો હતી. પણ એવી, કે તમે જોઇજ રહો! બંને એકસરખી. બરાબર એક બીજાના જેવી. લીલુ કોણ ને નીલુ કોણ તે બિલ્કુલ ઓળખાય પણ નહિ. બંને જોડિયા બહેનો હતી. તેથી તેમનાં સગાંવ્હાલાં પણ બહુજ મુશ્કેલીથી તેમને ઓળખી શકતાં.

તેમનાં માશી અમદાવાદ રહેતાં હતાં. એક વાર માશીનો કાગળ લીલુ ને નીલુની બા પર આવ્યો, કે આ વખત દીવાળી કરવા લીલુનીલુને અહીં મોકલી આપો. મને પણ ગમશે, ને એમને પણ મઝા પડશે. કમળામાશીને કંઇ છોકરાંછૈયાં હતાં નહિ.

પછી લીલુનીલુને એક સારો સંગાથ જોઇ બાએ અમદાવાદ મોકલી આપ્યાં.

કમળામાશીએ તેમને કહ્યું: ચાલો રે અલીઓ! તમે આવીઓ તો છો, પણ તોફાનમસ્તી કરતી નહિ! ને બંને જુદી જુદી રહેજો; નહિ તો મારાથી ઓળખાશે નહિ, કે લીલુ કઇ ને નીલુ કઇ? જુઓ, આ બે નાની પલંગડીઓ છે. તેમાંની બારી પાસે છે તે પર લીલુએ સૂવાનું, ને દાદર પાસે છે તે પર નીલુએ સૂવાનું. બીજું, તમારે માટે મેં કપડાં શીવડાવી રાખ્યાં છે. આ લીલાં ચોળીચણિયાં છે તે લીલુનાં છે, ને આ ભૂરાં છે તે નીલુનાં છે. માટે ધ્યાન રાખજો. કપડાં ફેરબદલ થઇ ન જાય.

વારૂ માશીબા, અમે બહુ ડાહ્યાં થઇશું, હો!– લીલુ બોલી.

પણ લીલુના કે નીલુના મનમાં ડાહ્યાં થવાનું તો હતું જ નહિ. ગમે તેણે ગમે તે કપડાં પહેરવા માંડયાં. કોઇ વાર લીલુ લીલાં પહેરે તો કોઇ વાર નીલુ લીલાં પહેરે. કોઇ વાર નીલુ દાદર પાસે સૂએ

તો કોઇ વાર લીલુ પણ તે પથારીમાં ભરાઇ જાય.

પણ એક દહાડો ગમ્મત થઇ. ધનતેરસને દહાડે નીલુએ બરફીપેંડા ખૂબ ખાધાં ને સાંજ પડી એટલે તેને સસડીને તાવ આવ્યો. કમળામાશીએ તો દોડાદોડ કરી મૂકી. એકદમ દાક્તર આવ્યો. દાક્તરે નીલુની નાડ તપાસી, ને કહ્યું કે: એને ખૂબ ઓઢાડીને સૂવાડો. ખાવામાં ફક્ત કાંજી આપજો. ને ગમે તેમ દોડવા કૂદવા દેતાં નહિ.

પછી કમળામાશીએ કહ્યું: ચાલ રે લીલુ, તું અહીંથી જતી રહે. લે આ તારી ઢીંગલી, આ તારી છબીની ચોપડી, ને બહાર દીવાનખાનામાં રમ.

પછી તેમણે નીલુને દાદર પાસેની પલંગડીમાં સૂવાડી ને તેને ગરમ ઓઢવાનું ઓઢાડ્યું. પછી કહ્યું કે બરાબર સૂઇ રહેજે. આમતેમ જતી નહિ. ને પોતે રાંધવા માટે રસોડે ગયાં.

પણ લીલુને કંઇ દીવાનખાનામાં એકલાં એકલાં રમવાનું ગમ્યું નહિ ને ચ્હેન પડયું નહિ. તે તો થોડી વાર ત્યાં બેઠી ને પછી જોયું કે કમળામાશી

તો રસોડે ગયાં છે એટલે દોડતી જઈ નીલુની સોડમાં તેની પથારીમાં ભરાઈ ગઈ, ને કહ્યું: નીલુ, બહેન, મને તો એકલાં એકલાં ગમ્યું નહિ, તે હું તો નાસી આવી.

નીલુ બોલી: મને યે ગમતું નથી. મને તો થાય છે કે આપણે કુદડી ફરીએ. બળ્યું, આમ ગોંધાઈ રહેવાનું તે કેમ ગમે?

બંને પથારીમાંથી કૂદકો મારીને નીકળ્યાં; ને કુદડી કુદડી રમવા લાગ્યાં.

થોડી વારે કમળામાશી હાથમાં કાંજીનો વાટકો લઈને આવ્યાં. તે તો આ જોઈને જ બિચારાં ગભરાઈ ગયાં: ઓ મા રે! આ તે કંઈ છોકરીઓ છે? હવે કોને તાવ આવ્યો છે ને કોણ સાજી તે હું કેમ ઓળખીશ?

ને તમે માનશો? કમળામાશીને કાંજી ઢોળી દેવી પડી, કેમકે લીલુ કે નીલુ કોઈને કાંજી ભાવતી નહોતી. બંનેમાંથી કોણ નીલુ ને કોણ લીલુ તે પરખાયું જ નહિ! ને નીલુનો તાવ ઊતરી ગયો હતો!

[૭]

ચાંદરિયો કૂવો

રમુ બોલીઃ હીરૂ, બાપુ આવે તો કેવું સારૂં ?

હા, રમુ ! બાપુ અહીં હોય છે ત્યારે આપણને કેવું ગમે છે ! હમણાં તો કંઇ ગમતું જ નથી.

રમુ ને હીરૂના બાપુજી છ મહિના થયાં બહારગામ ગયા હતા. દર વખતે તે બાને, રમુને અને હીરૂને સાથે લઇ જાય. પણ આ વેળા તેઓ એકલા જ ગયા હતા. અને રમુ, હીરૂ તથા બા ગામમાં જ રહ્યાં હતાં. તેમનું ઘર ગામના નાકા પાસે જ આવ્યું હતું.

પણ બાપુ અહીં આવે એવું કરવું શી રીતે ?– રમુ બોલીઃ બા પર કાગળ આવ્યો છે. પણ હજુ

ઘણા દહાડાની વાર છે.

તે રમુ, આપણે પેલે ચાંદરિયે કૂવે જઇએ તો ?–હીરૂએ પૂછ્યું.

એક વાર બાની સાથે રમુ ને હીરૂ ફરવા નીકળ્યાં હતાં. તે વેળા ગામથી થોડે દૂર ઝાડ વચ્ચે એક કૂવો તેમની નજરે પડયો. બા કહે: જુઓ, આ કૂવો દેખાય છે તેને ચાંદરિયો કૂવો કહે છે પૂનમને દહાડે મધરાતે ચાંદામામાનો પડછાયો એમાં પૂરો પડે છે. તે વેળા કોઇ આવીને કૂવામાં જુએ ને મનમાં કંઇ ધારે તો ધારેલી વસ્તુ આવી મળે, એમ લોકો કહે છે.

આ વાત હીરૂને બરાબર યાદ રહી ગઇ. તેથી આજે રમુ સાથે વાત કરતાં તે કહે: રમુ, જોને, કાલે પૂનમ છે. આપણે કાલે રાતે જઇને પેલા ચાંદરિયા કૂવામાં જોઇએ ને બાપુ આવે એવું ધારીએ, તો બાપુ તુરત આવી પડે. નહિ વારૂ ?

રમુ ધીમેથી બોલી: પણ બા કંઇ આપણને જવા દેશે ?

તે આપણે બાને કહીએ નહિ. ગુપચૂપ જઇને ચાલ્યાં આવીશું. બા તો ઊંઘતાં હશે. જો તું આવે તો હું તો તૈયાર છું. હું તો બાપુને મળવા બહુ અધીરો થયો છું.

ત્યારે ચાલો ને, જઇશું. બાપુજી આવે તો મારે પણ નવી ઓઢણી ને કાંસકી જોઇએ છે. વળી મારી ઢીંગલી માટે ઘરેણાં પણ કરાવવાં છે.

હીરૂની પણ મોટર ભાંગી ગઇ હતી અને હવે તેને આગગાડી જોઇતી હતી. એટલે બંનેએ મળીને મનસૂબો કર્યો કે બીજે દહાડે રાતના ગુપચૂપ ચાંદરિયે કૂવે જઇ આવવું.

પછી બીજે દહાડે રાત્રે ઊંઘતાં હોય એવો ડોળ કરીને બંને જણાં પથારીમાં સૂઇ તો ગયાં; પણ એકેની આંખમાં ઊંઘ નહોતી. બંનેને બાપુ ક્યારે આવે એની તાલાવેલી હતી. ને તેટલા ખાતર ચાંદરિયે કૂવે જવાને કૂદી રહ્યાં હતાં, એટલે ઊંઘ આવે તેમ નહોતું.

પછી રાત થોડીક ગઇ, એટલે હીરૂ ગુપચૂપ

ઊઠયો. રમુને ઉઠાડી. પાસે જ બા ઊંઘતાં હતાં તેમને ખબર ન પડે તેમ ધીમેથી ઝાંપો ઉઘાડી બંને જણાં બહાર નીકળ્યાં.

રાત ચાંદરણી હતી. ચંદ્રમાનું અજવાળું ઝગઝગ થતું હતું. વાતો કરતાં કરતાં ને બાપુ આવી પડે તો તેની પાસે શું શું માંગવું તેનો મનસૂબો કરતાં બંને ચાલ્યાં. સામે એક કૂતરૂં મળ્યું. પણ તે ભસ્યું નહિ. એક ગાય તેમની સાથે સાથે જ ચાલતી હતી. પણ તેમણે પગલાં ઝડપભેર ઉપાડયાં.

થોડી વારે તેઓ કૂવા પાસે આવી પહોંચ્યાં. કૂવો મોટો હતો. જૂનો હતો. તેનું થાળું ભાંગી ગયેલું હતું. તેની ઊપલી ભીંતોમાંથી ઇંટ પણ ઉખડી ગઇ હતી. હીરૂ બોલ્યો: રમુ, જોજે, સંભાળજે, પડી નહિ જવાય, હોં !

બંને જણાં સાજી બાજુએ ઊભા રહ્યાં અને અંદર નજર કરી. ચંદ્રમા એક આકાશમાં હતો, તેવો બીજો અંદર હતો. ઝગઝગ ઝબકે. રમુ ને

હીરૂ અને રમુએ કોઇને દૂરથી આવતું જોયું.

હીરૂએ તે ચાંદામામાના દર્શન કર્યા. ને પછી બંને હાથ જોડીને બોલ્યાં: ચાંદરિયા કૂવા રે ચાંદરિયા કૂવા! અમારા બાપુ જલદી આવે એવું કરજે. અમારા બાપુ કાલે આવે. આજે આવે.

એટલું બોલી તેમણે ફરી અંદર જોયું. એટલે અંદરથી પડઘો પડયો: આજે આવે.

એકદમ એક બીજો અવાજ બહારથી સંભળાયો: એ કૂવા પર કોણ છે?

બંને ચમકયાં. નજર કરે છે તો ધોળાં ધોળાં કપડાં પહેરીને સામી બાજુથી કોઇ આવતું હતું. હાથમાં એક પોટલું હતું.

બંને સડક થઇને ઊભાં રહ્યાં. એટલામાં પોટલાવાળો પાસે આવતો ગયો. તે થોડે જ દૂર હશે એટલામાં હીરૂ તો કૂદીને બોલી ઊઠયો: ઓ! ઓ! બાપુ આવ્યા! બાપુ આવ્યા!! રમુ, જો-કરતોકને એ તો છલાંગ મારતો દોડયો. રમુ પણ દોડી.

બંને જણાં જઇને બાપુને ભેટી પડ્યા. એ તેમના બાપુ જ હતા! બંને અજાયબી પામ્યાં!

ચાંદરિયા કૂવો તો સાચો રે સાચો ! ચાંદરિયા કૂવો તદ્દન સાચો.

બાપુજીએ પૂછ્યું: અલ્યાં, તમે મધરાતે અહીં ક્યાંથી ?

પછી હીરૂએ માંડીને વાત કહી. એટલે બાપુજી બોલ્યા: અરે, હું તો બેત્રણ મહિને આવવાનો હતો. પણ મારી એકદમ બદલી થઈ, ને તે પાસેના જ ગામમાં; તેથી તુરત આવવું પડ્યું.

પછી બાપુજીએ તેમને બંનેને ખૂબ બચ્ચી કરી. ને ત્રણે જણ ઘેર ગયાં. ત્યાં બા બહુ ખોળા-ખોળ કરી રહ્યાં હતાં. તે પણ બંનેને જોઈ વહાલથી ભેટી પડયાં. પછી સૌ હસતાં રમતાં સૂઈ ગયાં.

[૮]

ભીખો ભિખારી

ભીખો ભિખારણનો છોકરો હતો. પણ એને ત્રણ ચીજ આવડતી. પગના અંગૂઠા પર ઊભા રહી નાચતાં આવડે, આંગળીના ટાચકા ફોડતાં આવડે ને ઊંધે માથે ચાલતાં આવડે.

ટાચકા તો એવા ફોડે કે તમે જાણે સાંભળી જ રહો! એક વાર તે એવા ફોડે કે તમને લાગે કે જાણે એ દૂર ને દૂર શેરીને નાકે ઊભો હશે! બીજી વાર એવા ફોડે કે તમને લાગે કે એ તમારી પાછળ જ ઊભો છે!

કોઈ વાર એની મા ઝૂંપડીમાં અંદર રાંધતી હોય. એ બહાર ઓટલા પર હોય. એ એવા ટાચકા

ફોડે કે એની મા જાણે કે મારી પાસે જ ઊભો છે!
તે કહે: તું તારે બહાર જા!

એટલે ભીખો હસતો હસતો અંદર જાય!

તેઓ ગામથી ઘણે દૂર, થોડાં ઝૂંપડાં હતાં ત્યાં રહેતાં હતાં. એક દહાડો ભીખાની માના પેટમાં દુ:ખાવો થયો. પણ ઘરમાં અજમો હતો નહિ. અજમો ગળે તો દુ:ખાવો મટે ના?

માએ ભીખાને પૈસો આપીને અજમો લેવા મોકલ્યો. ભીખો તો એની રીત મુજબ દોડતો કૂદતો ઊપડયો. નાચતો જાય ને છલંગ મારતો જાય. એમ ને એમ એનો પૈસો પડી ગયો ને ખોવાઇ ગયો.

ગાંધીની દુકાને જઇને એણે અજમો માંગ્યો. પણ ગજવામાં જુએ તો પૈસો મળે નહિ. ગાંધી કંઇ મફત અજમો આપે?

ભીખાજી તો ગભરાયા. હવે શું કરવું? પછી તો તેણે વિચાર્યું કે લાવ, ઊંધે માથે ઊભો રહું. કોઇ જતું આવતું પૈસો આપશે. પછી ભીખો તો

પગ ઊંચે ને માથું ભોંય પર એમ ઊભો રહ્યો !

એટલામાં તો ત્યાં થઇને એક મદારી નીકળ્યો. તે ડુગડુગી વગાડતો હતો. તેની સાથે બે વાંદરાં ને એક રીંછ હતું. ભીખાને જોઇ તે કહે: એ

છોકરા, ચાલ, તું મારી સાથે ખેલ કરવા આવે છે?

ભીખો બોલ્યો: ક્યાં?

આજે સોમવાર છે. મહાદેવને દહેરે મેળો છે. તું આવે તો તને બે આના આપીશ.

ભીખો કહે: અરે, મને તો નાચતાં યે આવડે છે, ને ટાચકા ફોડતાં પણ આવડે છે. જોજે તો ખરા.

બંને ગયા મેળામાં. પછી મેળામાં મદારીએ ખેલ કરવા માંડયા. સાથે ભીખાએ પણ બહુ ગમ્મત કરી. તે તો અંગૂઠા પર ખૂબ નાચ્યો. ખૂબ કૂદ્યો. ટાચકા તો એવા ફોડયા કે બધાં જોઇ જ રહ્યાં. મદારી તો ખુશ ખુશ થઇ ગયો. તેની પાસે પૈસાનો વરસાદ વરસ્યો. તેણે ભીખાને એક રૂપિયો આપ્યો. પછી કહ્યું: હવે તું મારી સાથે જ રહેજે. હું તને જવા નહિ દઉં.

ભીખો કહે: પણ મારી પાસે એક બીજો ખેલ છે. તે તો મેં બતાવ્યો જ નથી.

બધા લોકો બોલ્યા: શું? શું? તારો ખેલ કર.

મદારી બોલ્યો: કર, જોઇએ.

ત્યારે બધા કહું તે કરો. આંખ મીંચી દો. હું ટાચકા ફોડું ત્યારે સૌએ ઉઘાડવી. પછી જોજો, અહીં કેવો ખેલ થાય છે તે.

બધાએ આંખ મીંચી. મદારીએ પણ મીંચી એટલે ભીખાભાઇ તો ત્યાંથી નાઠા. અજમો વેચાતો લીધો ને ઠેઠ દૂરથી ટાચકા ફોડયા ને ઘેર નાઠા.

ટાચકા સાંભળી બધા આંખ ઉઘાડે તો ભીખાભાઇ ગેબ !

ભીખાની માને બહુ ફિકર થતી હતી, કે આટલું બધું મોડું કેમ થયું ? પણ ભીખાએ જઇને પૈસા આપ્યા એટલે તે તો ખુશ ખુશ થઇ ગઇ.

[૯]

દેવી ભરવાડણ

દેવી હતી તો આઠદશ વરસની, પણ કોઇ એને પૂછે કે તારૂં નામ શું, તો એ ઠાવકી થઇને કહેતીઃ દેવી ભરવાડણ !

દેવીનો બાપ ઘેટાં ચારતો. એક દહાડો બાપે કહ્યું: દેવી, આજે ઘેટાંને લઇને સીમમાં તું જજે. મારે આજે ગામમાં જુવાર લેવા જવું છે.

વારૂ ભા !–કહી દેવી તો ઘેટાંને લઇને નીસરી. સાથે રોટલા ને અથાણું બાંધી લીધાં. ખાસ્સા બે મોટા રોટલા ને બે ચીરી અથાણાની. દેવીને ભૂખ બહુ લાગે.

દેવી તો સીમમાં ગઇ. ઘેટાંને ચરવા મૂકયાં ને

પોતે એક ઝાડના છાંયામાં થડને અઢેલી બેઠી. ઠંડો પવન આવતો હતો. ઝાડનાં પાંદડાં ઝૂલતાં હતાં. પવનની લહેરમાં દેવીબાઇ તો ઊંઘી ગયાં.

કલાક અડધે કલાકે તેની આંખ ઊઘડી, તો ઓય બાપરે! એકે ઘેટું ના મળે! બધાં યે ગેબ થઇ ગયેલાં. દેવી તો ગભરાઇ.

પણ ગભરાયાથી શું વળે? તેણે તો દંડૂકો હાથમાં લીધો ને ખાવાનાની પોટલી લીધી ને ચાલી. તેને ભૂખ કકડીને લાગી હતી. પણ તેનું ચિત્ત ઘેટાં શોધવામાં હતું.

તે થોડું ચાલી એટલામાં કોઇ રડતું હોય એવો અવાજ સંભળાયો. તેને નવાઇ લાગી. આવા જંગલમાં, બપોરે, આમ રડતું કોણ હોય? તે તો અવાજ ભણી વળી.

થોડે જઇ જુએ તો તેના જેવડી જ એક છોકરી. નવાં નવાં કપડાં. ગોરૂં ગોરૂં ડીલ. રૂપાળો ચહેરો. પણ ચોધાર આંસુએ રડે.

દેવી તો તેની પાસે દોડી, પહોંચી ને કહ્યું:

રડ માં, બહેન ! રડ માં ! તું શાને માટે રડે છે ?

પણ પેલીનું રડવું તો રહેજ નહિ. પછી તો દેવી તેની પાસે બેસી ગઇ ને તેનાં આંસુ લૂછી કાઢયાં. તેને જેમ તેમ છાની રાખી. પોતાની કુલડીમાંથી પાણી પાયું. પછી પેલીએ વાત કહી કે: મારૂં નામ કમળા. અમે બંગલામાં રહીએ છીએ. હું સવારની ભૂલી પડી છું. મને ઘરનો રસ્તો જડતો નથી. મને ભૂખ લાગી છે.

દેવી બોલી: ઓ મા રે ! તેમાં રડે શાની ? ચાલ, હું તને તારે ઘેર મૂકી દઇશ. લે, તું આમાંથી ખા. એમ કહી દેવીએ તો પોટકી છોડી ને પેલા રોટલા તથા અથાણું કમળાની પાસે મૂકયાં.

કમળા તો ભખી ડાંસ થઇ ગયેલી. ચપોચપ ખાવા લાગી. તેને ખાતી જુએ ને દેવી રાજીરાજી થાય. ખવડાવવાની મઝામાં તે પોતાની ભૂખ ભૂલી ગઇ. પણ કમળાથી ખવાય કેટલું ? તેણે તો અડધોપોણો રોટલો ખાધો ને પાણી પીધું એટલે પેટ ઠસ થઇ ગયું. એટલામાં દેવીએ પોતાની ને પોતાના

ખોવાયલાં ઘેટાંની વાત એને કહી, ને બોલી: હવે હું તને તારે બંગલે મૂકી દઉં ને પછી ઘેટાં શોધવા જાઉં. તારો બંગલો કેવો છે ? પીળો કે લીલો ?

લીલો.

બસ ત્યારે, મેં જોયો છે. ચાલ.

પણ કમળા બોલી: ના, ના, બહેન ! એવું કંઇ થાય ? પહેલાં તારાં ઘેટાં આપણે શોધીએ ને પછી ઘર તરફ જઇશું.

પછી બંને ઘેટાંને શોધવા નીકળ્યાં. થોડે દૂર એક પાણીનો વહેળો હતો. ત્યાં બધાં ય પાણી પીતાં માલમ પડયાં. તેને લઇને દેવી ને કમળા, કમળાના ઘર ભણી વળ્યાં.

કમળાને ઘેર તો ખોળાખોળ થઇ રહી હતી. કમળાના બાપુજી ને મા ને બધાં માણસો હાંફલા-ફાંફલા થઇને આમ તેમ દોડતાં હતાં. કમળાને જોઇને તેમના જીવમાં જીવ આવ્યો. તેઓ દેવી પર બહુ ખુશ ખુશ થઇ ગયાં. અને દેવીએ બહુ ના પાડી છતાં તેને ખૂબ જમાડી ને પછી જ ઘેર જવા

દીધી.

પછી તો કમળા રોજ દેવીને ઘેર જાય ને દેવી કમળાને ત્યાં. બંને બહેનપણીઓ થઇ ગઇ. ખૂબ રમે, હસે ને મઝા કરે.

કમળાના બાપુજી હવાફેર માટે ત્યાં રહેતા હતા. થોડે દહાડે તેઓ સૌ પાછાં મુંબાઇ ગયાં. ત્યારે કમળાએ દેવીને કહ્યું: દેવીબહેન! હું જઇને તને તેડાવીશ. આવશે ને?

દેવીએ કહ્યું: હોવે.

થોડે દહાડે કમળાનો કાગળ દેવી પર આવ્યો. ને દેવી હવે મુંબાઇ જવાની છે.

નાની નાની વાત ને નાનાં નાનાં ફૂલ બાળકોને ગમે બહુ એમાં નહિ ભૂલ